

PROJEKT ŠKOLSKÉHO KURIKULA KATOLÍCKEHO NÁBOŽENSTVA PRE ŠPECIÁLNE ZÁKLADNÉ ŠKOLY A PRAKTICKÉ ŠKOLY PRE ŽIAKOV S LAHKÝCH, STREDNÝM, ŤAŽKÝM A HLBOKÝM STUPŇOM MENTÁLNEHO POSTIHNUTIA

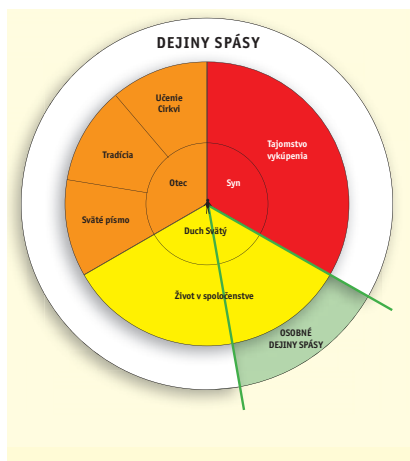
Projekt učebných osnov katolíckeho náboženstva pre špeciálne základné školy je výzvou dlhoročnej absencie systematickej náboženskej edukácie detí s mentálnym postihnutím. Tento projekt ponúka náboženskú edukáciu, ktorá akceptuje požiadavky špeciálnej pedagogiky a psychológie.

Návrh osnov kladie dôraz na žiaka s mentálnym postihnutím a rozvinutie jeho kompetencií, ktoré sú potrebné pre jeho osobný život a život v spoločnosti. Špirálová štruktúra učebných osnov spĺňa požiadavky moderného vzdelávania zdravých žiakov, ale aj žiakov s mentálnym postihnutím. Špirálová štruktúra je kombináciou cyklickej štruktúry s lineárnou. Špirálové usporiadanie obsahu edukácie umožňuje postupné prehlbovanie učiva v nasledujúcich ročníkoch vždy na náročnejšej úrovni.

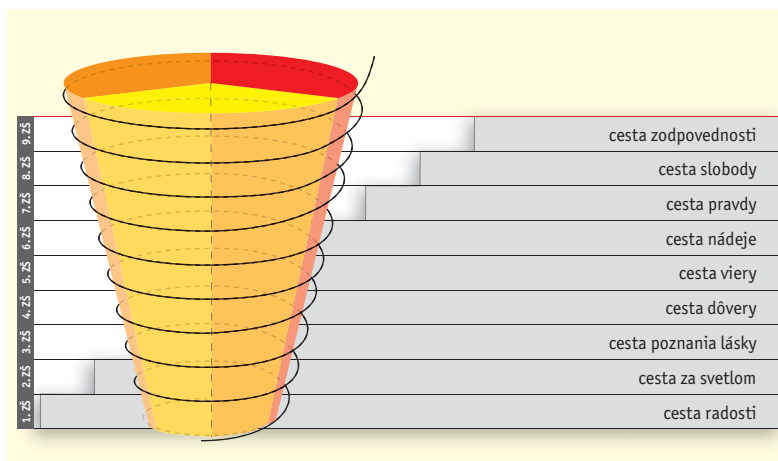
V lineárnej štruktúre je potrebné rozdelenie obsahov učiva do podstatných línií, ktoré v nasledujúcich ročníkoch prehlbujú kognitívne, afektívne a psychomotorické ciele potrebné na osvojenie kľúčových kompetencií žiakov základného primárneho vzdelávania. Základné primárne vzdelanie získa žiak absolvovaním vzdelávacieho programu v špeciálnej základnej škole. Preto predkladaný projekt rozdeľuje obsah učiva lineárnych oblastí na *tri* (obrázok č. 1): 1. Otec, 2. Syn, 3. Duch Svätý.

Uvedené lineárne oblasti budeme prehlbovať v špirále, ktorú tvoria tri úrovne (obrázok č. 2). Obsah, rozsah a proces základnej primárnej edukácie je zameraný na osobné dejiny spásy žiaka. Dejiny spásy rozvíjame v špirále cez postojovú orientáciu, ktorú zviditeľňuje ročníková téma. Predkladaný výber a usporiadanie tém predstavuje celistvú výchovu žiaka. Ponúknutý proces učí dieťa objavovať lásku, ktorá nás presahuje, a umožňuje rásť k plnej zrelosti osobnosti (obrázok č. 2 – schody sú ilustračným zobrazením osobnostného rastu).

obrázok č. 1

obrázok č. 2

Proces náboženskej edukácie žiakov s mentálnym postihnutím

Žiaci s ľahkým mentálnym postihnutím pravdepodobne nedosiahnu v kognitívnom vývine štádium formálnych operácií, ktoré za normálnych okolností nastupuje s vekom 11 rokov. Je potrebné zvážiť spôsob práce s abstraktnými pojmami a symbolmi. Žiaci nevnímajú vnútorný obsah symbolu, nedokážu vidieť za veci. Dokážu do určitej miery pracovať so sprostredkovanou názornosťou, ale nie so symbolickým vnímaním vecí. Preto je pri práci so symbolom potrebné vyberať také, na ktorých využívame v prvom rade ich konkrétnosť. Abstraktné pojmy, a to aj náboženské, nedokážu uchopiť. Je potrebné rozvíjať u žiakov emocionálnu a skúsenostnú pamäť, ktorá spočíva v objavení nových stratégií pri učení – opakovanie a priblíženie obsahov abstraktných

pojmov cez vlastnú skúsenosť a prežívanie. Bez procesu osobnej skúsenosti nie je možné priblíženie týchto pojmov.

Morálne normy sa internalizujú viac cez prežívanie odmien a trestov formou príkazov a zákazov a následného dodržania pedagogických zásad pri ich ukladaní, než cez náboženskú symboliku. Úroveň morálneho vývinu pravdepodobne nikdy neprekročí tzv. morálku dobrého dieťaťa, ktorá je založená viac na princípe odmeny, trestu, pretože je brzdená intelektuálnou úrovňou. Správanie a myslenie dieťaťa s mentálnym postihnutím je od raného detstva až do dospelosti závislé od toho, čo si iní myslia, ako ho hodnotia. Správa sa určitým spôsobom preto, lebo mu to prináša uspokojenie aktuálnych potrieb, medzi ktoré patrí aj túžba po láske a prijatí. Deti sa učia rozlišovať, čo je dobré a čo zlé, od rodičov, učiteľov a z ich reakcií na správanie. Správanie dieťaťa je podmienené reakciou referenčných osôb. Musíme počítať s tým, že zlým veciam sa učí ľahšie ako dobrým, a ťažšie sa odnaučia (vyhasínajú).

Dieťa s mentálnym postihnutím nie je schopné dosiahnuť hlbšiu úroveň morálneho konania, kedy by bolo schopné prihliadnuť aj na motívy konania, aby postupne dochádzalo k ich internalizácii. Osobnostný rozvoj v morálnej oblasti môžeme podporovať v procese náboženskej edukácie dostatočnými podnetmi umožňujúcimi rozvoj empatie, a to empatického cítenia, konania a myslenia.

Je potrebné zohľadniť skutočný stupeň osobnostného rozvoja jednotlivých žiakov, pretože intraindividuálne aj interindividuálne rozdiely môžu byť obrovské. Preto je vhodné využívať v edukačnom procese najmä tematické a výkonové hry.

Vzhľadom na skutočnosť, že žiaci s ťažkými a hlbokým stupňom mentálneho postihnutia nie sú schopní uchopiť abstraktné pojmy, v edukačnom procese je rozhodujúci autentický a akceptujúci každodenný spôsob interakcie medzi učiteľom a žiakom. Preto odporúčame realizovať náboženskú edukáciu podľa individuálnych daností detí. Proces je potrebné realizovať modelovo prostredníctvom hier.

ThLic. PaedDr. Jana Hurajtová
koordinátor projektu

PROCES EDUKÁCIE V ŠPECIÁLNEJ ZÁKLADNEJ ŠKOLE

Učenie a rozvíjanie osobnosti mentálne postihnutých je zložitý proces, ktorý nemožno obmedziť len na získavanie vedomostí v kognitívnej oblasti. Ľudia s mentálnym postihnutím, a zvlášť deti, potrebujú našu lásku, záujem a ochotu venovať im svoj čas a porozumenie.

Predmet náboženská výchova sa vyučuje aj v špeciálnych základných školách. Vo vyučovaní náboženskej výchovy má učiteľ priestor na rozvíjanie osobnosti a náboženského uvedomenia mentálne postihnutých žiakov, ktorí majú často poškodenú vonkajšiu mozgovú kôru, ktorá spája vonkajší svet s vnútorným svetom. Stredná vrstva mozgovej kôry, kde je sídlo citového života, však býva pomerne nedotknutá, preto mentálne postihnuté deti vedia byť prítulné, aj keď svoju vďačnosť nevedia vždy verbalizovať.

V označení odboru pedagogika mentálne postihnutých sú tri termíny – pedagogika, mentálny, postihnutie. Termín *pedagogika* označuje všeobecne vedu o výchove. Termín *mentálny* (z lat. mens, mentis – myseľ, duch) sa spája s rozumovou činnosťou, s myslou, myslením, s duševnou činnosťou. Jeho význam je duševný, psychický, myšlienkový, rozumový. Podľa Vašeka (2003, s. 33) možno tento termín vymedziť ako „relatívne trvalý stav jedinca v kognitívnej, komunikačnej, motorickej alebo emocionálno-vôľovej oblasti, ktorý sa prejavuje ťažkosťami v učení a v sociálnom správaní sa“.

Termín mentálne postihnutie je všeobecný pojem používaný v pedagogickej dokumentácii v školstve. Označuje je jednotlivcov, ktorých IQ je pod hranicou 85, teda osoby v pásme mentálnej retardácie.

Medzi jednotlivými stupňami mentálnej retardácie a ich prejavmi sú výrazné rozdiely. Mnohí mentálne postihnutí jednotlivci sú schopní sa vyučiť a integrovať do spoločnosti v pracovnej i sociálnej oblasti. Sú však aj takí, ktorí sú odkázaní na pomoc iných aj v tých najzákladnejších potrebách. Medzi nimi sa nachádza ešte skupina ľudí s veľmi špecifickými individuálnymi potrebami. Toto by mali mať na pamäti všetci, ktorí s mentálne postihnutými pracujú, teda aj učitelia náboženskej výchovy.

Katechizmus Katolíckej cirkvi tiež usmerňuje učiteľov, aby pri odovzdávaní viery prispôsobili vyučovanie mysleniu a chápanosti poslucháčov. (KKC, s. 12)

Treba si uvedomiť, že mentálne postihnutie nie je statické, ale že úroveň inteligencie sa môže počas života meniť a pedagogickým pôsobením pozitívne ovplyvňovať. A to neplatí len o intelektových schopnostiach, ale ide o celú komplexnú osobnosť mentálne postihnutých.

Títo jednotlivci majú špeciálne výchovné a vzdelávacie potreby, preto sa tu kladie veľký dôraz na teoretické poznatky, praktické spôsobilosti a osobnostné predpoklady špeciálneho pedagóga. V dnešnej spoločnosti sa mení model vzdelávania postihnutých jedincov smerom k ich čiastočnej alebo úplnej integrácii. Vychádza sa z predpokladu, že postihnutí žiaci si môžu osvojiť mnoho spôsobov sociálneho správania pozorovaním a napodobňovaním svojich vrstovníkov.

Ak má byť edukácia mentálne postihnutých jedincov účinná, musí zodpovedať určitým kritériám. Vančová (2005, s. 194-195) uvádza nasledujúce:

- Vychádzať z individualít mentálne postihnutého jednotlivca a z nich plynúcich špeciálnych výchovných a vzdelávacích potrieb.
- Mentálne postihnutého jednotlivca chápať ako komplexnú osobnosť v procese vývinu.
- Aj mentálne postihnutý jedinec je v určitej miere prístupný aktivitám podnecujúcim proces učenia a rozvíjajúcim jeho osobnosť.
- V edukácii dbať na intenzívnu spätnú väzbu.
- Vytvárať prostredie zbavené stresu, frustrácie, minimalizujúce nežiaduce prejavy správania a akceptujúce mentálne postihnutého jednotlivca.
- Vychádzať z dôslednej špeciálnopedagogickej diagnostiky ako kľúčového faktora určujúceho výber a vhodnosť edukačných postupov.

Mentálne postihnuté dieťa sa v závislosti od stupňa mentálneho defektu viac či menej odlišuje od normálneho dieťaťa rovnakého veku. Najvýraznejšie nedostatky sú v oblasti inteligencie, učenia, sociálneho prispôbenia, ale porušené sú aj ostatné stránky psychiky – vôľa, city, osobnosť – a tiež motorický vývin. Pridružujú sa aj poruchy koncentrácie pozornosti a pamäti. Preto je potrebné, aby učiteľ pokyny niekoľkokrát opakoval a kontroloval ich plnenie. Je dobré vytvoriť si také prostredie, ktoré neodpútava pozornosť dieťaťa od obsahu vyučovania.

Nezastupiteľnú úlohu hrá aj vytváranie priaznivej socioemočnej klímy v triede, pestovanie pozitívnych postojov a emocionálne objavovanie. Atmosféra v triede je zdrojom pozitívneho i negatívneho prežívania zážitkov žiakov a určuje tým aj ich vzťah k učiteľovi a škole. Pozitívna atmosféra v triede pôsobí nielen na výkonnosť žiakov, ale urýchľuje i socializáciu dieťaťa. Tu sa môže dieťa porovnávať s ostatnými a učiť sa spolupracovať s rovesníkmi. Na tvorbe atmosféry v triede sa podieľajú učители spolu so žiakmi. Preto je budovanie ich vzťahu veľmi dôležité už od začiatku. Učiteľ, zvlášť v špeciálnej škole, výraznou mierou spolupracuje so žiakmi, povzbudzuje ich a pomáha im. Učiteľ má pristupovať k postihnutým deťom s rešpektovaním ich špecifickosti a posilniť ich jedinečnosť v seberealizácii.

Autori W. L. Heward a M. D. Orlansky nazývajú postihnuté deti výnimočnými. Na problém špecifickosti a zvláštnosti detí sa pozerajú z iného uhlu pohľadu. Tvrdia, že všetky deti sú tvorivé, len miera ich tvorivosti je rôzna.

Na Slovensku prebieha vzdelávanie postihnutých jednotlivcov v školopovinnom veku v rámci špeciálneho školstva v špeciálnych materských a základných školách, v odborných učilištiach a v praktických školách. V rámci špeciálnych základných škôl je možné vzdelávať rôzne postihnutých žiakov. Výrazným spôsobom tomu pomáha aj diferencovaná úprava obsahu vzdelávania podľa variantov A, B a C, pričom variant A zodpovedá ľahkej mentálnej retardácii, variant B zodpovedá strednej mentálnej retardácii a variant C zodpovedá ťažkej mentálnej retardácii.

Všeobecné direktorium pre katechizáciu (1999, s. 199) tiež potvrdzuje, že aj osobám mentálne a inak postihnutým možno poskytnúť primerané náboženské vzdelávanie nielen v rodine, farskom spoločenstve, ale aj v školskom prostredí.

V špeciálnej základnej škole sa vzdelávajú žiaci s takými rozumovými nedostatkami, pre ktoré sa nemôžu úspešne vzdelávať v základnej škole. Špeciálni pedagógovia pripomínajú, že v edukačnom procese sa nemá zabúdať na striedanie aktivít a relaxácie, programového vyučovania a animácie.

Žiaci s ľahkým mentálnym postihnutím sa vzdelávajú podľa učebných plánov a učebných osnov vzdelávacieho variantu A. Učebné osnovy pre variant A uvádzajú ako cieľ výchovy a vzdelávania mentálne postihnutých žiakov rozvíjanie individuálnych schopností a predpokladov tak, aby: (Vančová, 2005, s. 197)

- si osvojili vedomosti, zručnosti a návyky potrebné pre ich profesionálnu prípravu,
- si vedeli vytvoriť správne postoje a dobrý vzťah k ostatným ľuďom, k sebe samému a k životnému prostrediu,
- boli pripravení na praktický život tak, aby sa mohli integrovať do spoločnosti a stali sa jej prirodzenou súčasťou.

Žiaci so stredným mentálnym postihnutím sa vzdelávajú podľa učebných plánov a učebných osnov vzdelávacieho variantu B. Učebné osnovy pre variant B uvádzajú ako cieľ výchovno-vzdelávacieho procesu vybaviť žiakov základnými poznatkami a praktickými zručnosťami, ktoré im umožnia zapojiť sa do spoločenského života. Svojím obsahom, metódami a organizačným usporiadaním pripomína výchovu v bežnej materskej škole.

Stanovenie edukačných cieľov je podmienené hlavne osobitosťami mentálne postihnutých detí, ich vekom ako aj charakterom vzdelávacej inštitúcie. Medzi činitele, ktoré podmieňujú edukáciu mentálne postihnutých žiakov patrí mentálna úroveň, stupeň postihnutia, výskyt pridružených postihnutí, individuálne odlišnosti žiakov, osobitosti motoriky, emocionálnej a vôľovej stránky, kvalita školy a pedagóga, kvalita rodinného prostredia žiaka a mnoho ďalších faktorov.

Cieľom edukácie mentálne postihnutých je optimálne rozvíjať žiaka v oblasti motoriky, senzoryky, komunikácie, sebaobsluhy, kognície, orientácie v prostredí, osvojiť si elementárne poznatky o prírode, spoločnosti, o sebe samom, pripraviť ho na samostatné vykonávanie jednoduchých činností spojených s praktickým životom. Edukácia sa uskutočňuje prostredníctvom jednotlivých zložiek výchovy, medzi ktorými je aj náboženská výchova. Dôležitý je aj rozvoj základných kompetencií – komunikačných, existenciálnych, občianskych a kultúrnych. Začlenením sa do kolektívu začína budovanie sociálnych a interpersonálnych kompetencií.

Vo vyučovacom procese odporúčame kombinovať pripravené aktivity i spontánne príležitosti, a tak vytvárať vhodné prostredie na vzájomné spoznávanie, ktoré v deťoch podnecuje rozvoj zmyslu pre kamarátstvo, súcit, spoluprácu.

Zloženie žiakov B variantu býva dosť heterogénne. Vzhľadom na pomalé tempo práce, krátkodobú pozornosť, rýchlu unaviteľnosť sa vyžaduje individuálny prístup ku každému dieťaťu. Z hľadiska typu hodiny sa odporúča kombinovaný typ.

V nižších ročníkoch sa odporúča využívať hru ako metódu edukácie. Hra v deťoch prebúda tvorivú energiu a prispieva k rozvíjaniu socio-emočných kompetencií. Vhodná hra poskytuje príležitosť na učenie sa manuálnym a sociálnym zručnostiam, ale i etickým hodnotám. Aby hra mala pozitívny účinok na rozvoj dieťaťa, musí podporovať jeho spontánnosť a tvorivosť.

Žiaci, ktorých nemožno vzdelávať podľa vzdelávacieho variantu A alebo B, sa vzdelávajú podľa individuálnych vzdelávacích programov – vzdelávací variant C. V tomto variante smeruje edukačný proces k tomu, aby aj ťažko postihnuté deti boli primerane vzdelávané a neboli oslobodzované od povinnej školskej dochádzky.

Praktická činnosť priaznivo ovplyvňuje postihnutých po stránke fyzickej i psychickej, prispieva k rozvoju rozumových schopností, jemnej i hrubej motoriky, dáva pocit užitočnosti, čo podporuje socializáciu mentálne postihnutého dieťaťa. Učiteľ musí pre postihnuté dieťa zvoliť primeranú činnosť, ktorú vykonáva pod jeho dozorom. Takáto činnosť má liečebnú hodnotu, pomáha návratu stratených funkcií a zabraňuje zhoršeniu celkového stavu postihnutého.

Pokiaľ si postihnuté deti uvedomujú rozdiel medzi sebou a ostatnými deťmi, potrebujú na budovanie sebaúcty a sebadôvery veľa podpory a povzbudzovania. Obvykle potrebujú veľa pochvaly, povzbudzovania a podporovania jednak za to, čo sa im podarí, jednak za to, o čo sa usilujú. Pochvala je pre tieto deti rovnako dôležitá ako jedlo. Majú radi pozornosť druhých ľudí a za pochvalu sú ochotné zopakovať hocičo. Treba pamätať na to, že pochvala je významný motivačný činiteľ. Je dobré spojiť pochvalu s popisom činnosti, ktorú dieťa vykonalo, napr. „Toho motýľa si veľmi pekne vymaloval.“ Na chyby a omyly by učiteľ nemal reagovať, ale mal by zdôrazniť a pochváliť každý, aj nepatrný, úspech.

Každý pedagóg by mal viesť do vyučovania náboženskej výchovy, okrem odbornej spôsobilosti, aj svoje osobné talenty, ktoré dostal od Boha, vložiť doň svoje srdce. Tak vytvorí na vyučovacej hodine príjemnú atmosféru lásky a porozumenia, kde deti budú cítiť, že sú prijímané a milované práve také, aké sú.

Podstata mentálneho postihnutia

Podstatou mentálneho postihnutia a mentálnej retardácie je abnormálny vývin mozgu a centrálnej nervovej sústavy (CNS), ktorý vzniká ako dôsledok jeho poškodenia. Mentálne postihnutie a mentálna retardácia, tak ako sa javia so svojimi symptómami, sú funkčnými následkami tejto patológie mozgu a CNS.

Abnormálny vývin mozgu a CNS u konkrétnych jednotlivcov môže byť spôsobený mnohými faktormi. Tieto faktory môžu mať charakter monopatogénnych faktorov alebo polypatogénnych faktorov. Pôsobiť môžu v rôznych štádiách vývinu mozgu.

Mentálne postihnutý jedinec je bytosť, ktorú treba chápať a prijímať ako komplex biologických, psychických a sociálnych daností, znakov, prejavov a dôsledkov. Navyše je to bytosť, v rámci ktorej sa tieto znaky, prejavy a dôsledky menia, sú ovplyvniteľné, nie sú nemenné po celý život.

Deskripcia jednotlivých stupňov (kategórií) mentálnej retardácie vyklasifikovaných v Medzinárodnej klasifikácii chorôb je nasledovná:

Lahká mentálna retardácia – vzdelávací variant A

Osoby s ľahkou mentálnou retardáciou sú schopné účelne používať reč v každodennom živote, udržiavať konverzáciu a komunikovať bez výraznejších problémov, i keď sa reč vyvíja oneskorene. Väčšina z nich je nezávislá v sebaobslužbe a v praktických manuálnych zručnostiach bežného života, hoci ich vývin je taktiež oneskorený. Najmarkantnejšie problémy súvisia so vzdelávaním – čítaním, písaním, počtami. Ich adaptívne funkcionovanie môže byť narušené v prostredí, ktoré na nich kladie zvýšené nároky, v prostredí, ktoré je zmenené alebo nové, alebo v krízových situáciách.

Stredná mentálna retardácia – vzdelávací variant B

Osoby so strednou mentálnou retardáciou majú výrazne obmedzený vývin chápania a používania reči, obmedzené komunikačné schopnosti, sebaobslužné zručnosti a návyky. Ich vzdelávací potenciál je obmedzený, ale niektorí žiaci si pod kvalifikovaným pedagogickým vedením dokážu osvojiť elementárne základy čítania, písania a počítania. V dospelosti sú niektoré osoby so strednou mentálnou retardáciou schopné vykonávať veľmi jednoduché manuálne práce pod dohľadom. Medzi jednotlivcami sú výrazné rozdiely. Viacerí z nich majú pridružené telesné, zmyslové alebo iné postihnutia a poruchy.

Ťažká mentálna retardácia – vzdelávací variant C

Osoby s ťažkou mentálnou retardáciou majú veľmi výrazne narušený a limitovaný vývin vo všetkých oblastiach: komunikácie, motoriky, senzoryky, sebaobsluhy, kognície, sociálnej adaptácie. Väčšina z nich má zároveň pridružené rôzne iné postihnutia a poruchy. Ich životné aktivity sú veľmi výrazne obmedzené a tieto osoby potrebujú nepretržitú podporu, pomoc či vedenie aj v najjednoduchších činnostiach. Pri vhodnej podpore, edukácii, rehabilitácii je možné pozitívne podnecovať ich vývinové kapacity a zabezpečiť zlepšenie kvality života.

Hlboká mentálna retardácia – vzdelávací variant C

Osoby s hlbokou mentálnou retardáciou sú hlboko obmedzené vo všetkých životných aktivitách a funkcionovaní. Sú postihnutí celým radom porúch a postihnutí. Majú iba nepatrnú alebo žiadnu schopnosť uspokojovať svoje základné potreby a sú plne odkázaní na pomoc, starostlivosť a podporu zo strany okolia. Ich motorika, senzoryka, sebaobsluha, komunikácia, kognícia, sociálna adaptácia sú na rudimentárnej úrovni. Napriek tomu je však možnosť stimuláciou podnecovať ich vývin.